

dinar bahşış almıştı. Hesap işlerinden de iyi anlardı. Kâtipler, devlet gelirlerini hesaplamak için Halife Mu'tazîd-Billâh'tan bir ay süre istediklerinde o sırada hapis-hanede olan İbnü'l-Furât, devrin en yetenekli kâtibi olarak tanıtılan ağabeyi Ebü'l-Abbas ile birlikte bunu iki gün içinde hesaplamış ve bu sayede hapisten kurtulmuştu (Zehebî, XIV, 478). Diğer kardeşi Ebü'l-Hattâb Ca'fer'e de vezirlik teklif edilmiş, ancak o kabul etmemişti. Divân-ı Mezâlim'de halkın şikâyetlerini dinler ve adaletle hükmederdi. Abbâsî Devleti'ne karşı çok saygı duyar, hilâfet mührü getirildiğinde ayağa kalkardı. Bağdat'ın doğu yakasındaki Derbülmuftaddal semtinde bir bîmâristan kurmuş, ayrıca yine Bağdat'ta muhteşem bir saray yaptırmıştı. Hepsî de önemli mevkilere çıkmış Muhas-sin, Hasan ve Fazl adlı üç oğlu vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), X, 145; Arîb b. Sa'd, *Şilatü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebü'l-Fazl], XI, içinde), s. 32, 40, 50, 59-71, 88-95, 105, 110, 130; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 34-141; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 13, 38, 48, 51, 60, 61, 78, 130; a.mlf., *el-Vüzerâ* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, bk. İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XIII, 341-344; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 15-19, 23, 55, 57, 63-65, 68, 98, 101, 110-113, 139-150, 153-154, 165, 183; İbnü'l-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 64-65; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 421-424; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 204; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 474-479; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 151-152; G. Le Strange, *Baghdad During the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 221; K. V. Zetterstéen, "İbnü'l-Furât", *IA*, V/2, s. 854; D. Sourdel, "İbn al-Furât", *El²* (İng.), III, 767-768; Sâdik Seccâdî, "İbn Furât", *DMBİ*, IV, 384-389.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

İBNÜ'L-FUVAÎ

(ابن الفوطى)

Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk
b. Ahmed b. Muhammed
eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî
(ö. 723/1323)

Tarihçi, muhaddis ve hâfız-ı kütüb.

17 Muharrem 642'de (25 Haziran 1244) Merv kökenli bir ailenin çocuğu olarak Bağdat'ta doğdu; eski emir ve valilerden Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'nin soyundandır. Künyesini, peştimal dokumacılığı ve satışıyla uğraşması sebebiyle Fuvatî olarak tanınan Zahîrî ailesine mensup annesinin dedesinden alır; ayrıca İbnü's-Sâbûnî künyesiyle de bilinir.

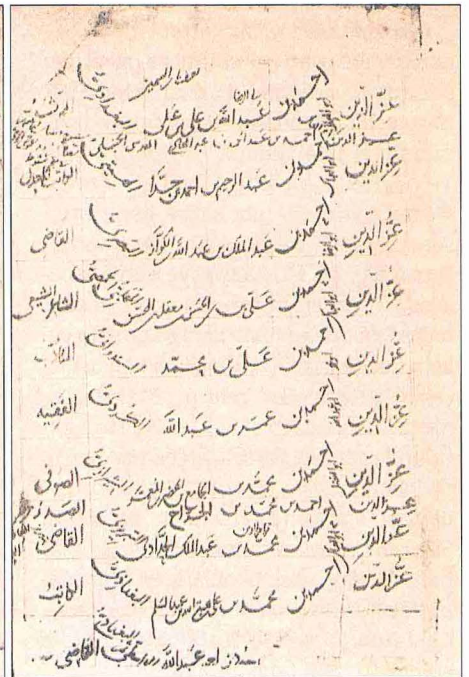
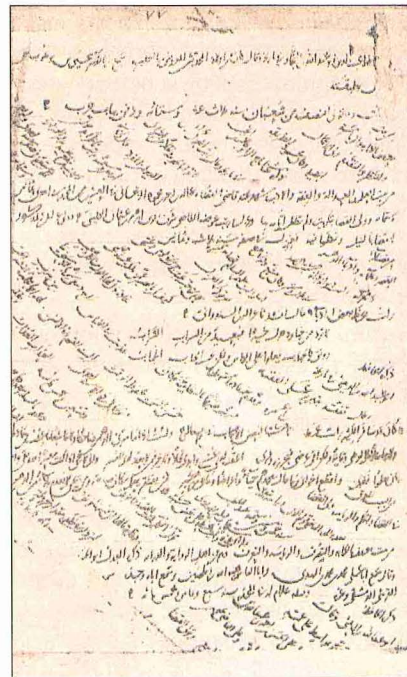
İbnü'l-Fuvatî hadis dışında daha ziyade tarih, edebiyat, felsefe, mantık, riyâ-ziyyât, kıraat ve neseb ilimleriyle ilgilen-di. Zehebî'nin kendisini *Tezkiretü'l-hu-fâz*'a dahil etmesi (IV, 1494) ve hadis al-dığı hocaların sayısını 500 kadar göster-mesi onun hadis hâfızı olduğunun delili-dir. Hocalarının en önde gelenleri Ebû Muhammed İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Hasan Kemâleddin Ali b. Muhammed b. Vaddâh, Nasîrüddîn-i Tûsî, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Bâ-kıllânî ve İbnü's-Sâî'dir. Oğlu Ebü'l-Meâlî Muhammed, Zehebî gibi âlimler de onun öğrencisidir.

On dört yaşında iken Bağdat'ın Moğol-lar tarafından istilâsı sırasında İbnü'l-Fu-vatî kardeşi Bedreddin Abdülvehhâb ile birlikte esir edildi (656/1258). Esaret yıllarında Ehr'de mutasavvî Kutbüddin Abd-ülkâdir el-Ehrî'nin hizmetinde bulundu ve tabip-mutasavvî Kemâleddin Muham-med en-Nahcuvânî'den ders aldı. Daha sonra Nasîrüddîn-i Tûsî'nin dikkatini çek-ti ve onun tarafından, kendi yaptırdığı Merâğa Rasathânesi'nin 400.000 kitap barındırdığı rivayet edilen kütüphanesin-de hâzinü'l-kütüb olarak görevlendirildi. İbnü'l-Fuvatî, bu arada Nasîrüddîn-i Tû-sî'nin derslerine de katıldı ve onun isteği üzerine bir zîc hazırladı. Merâğa'daki za-

manını çalıştığı kütüphanenin kitaplarını inceleyerek ve bazılarını istinsah ederek geçiren İbnü'l-Fuvatî şehre gelen âlimle-rin derslerine de katıldı. Nasîrüddîn-i Tû-sî'nin ölümünden (672/1274) sonra da gö-revini sürdürdü; Farsça'yı öğrenerek İran şairlerinin divanlarını okudu ve Sa'dî-i Şî-râzî'den icâzet aldı. O yıllarda İran'ın ve Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerini gezme imkânını da buldu; ayrıca Merâğa'ya uç-rayan ünlü kişilerin ve ulemânın biyogra-filerini içerdiği anlaşılan *Tezkiretü men kaşada'r-raşad* adlı eserini telif etti.

İbnü'l-Fuvatî, 679'da (1280) İlhanlılar'ın Irak valisi Alâeddin Atâ Melik el-Cüveynî tarafından Bağdat'a çağırılarak tarihî olay-ları kaydetmekle görevlendirildi; aynı za-manda Müstansiriyye Kütüphanesi'nde de müşrif olarak çalışmaya başladı. İb-nü's-Sâî'nin *el-Câmî'u'l-muhtaşar fi 'un-vânî't-tevârih* ve *'ıyûnî's-siyer* adlı ese-rine bir zeyil yazdı. Atâ Melik el-Cüveynî'nin 681 (1283) yılında ölümü üzerine ön-ce iyi ilişkiler kurduğu Şîler'in ağırlıkta olduğu Hille ve Kûfe'ye, 700'de (1300-1301) Selmâs'a ve 704'te de (1304-1305) Hemedan'a gitti; aynı yıl içinde İlhanlı Veziri Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî ile görüştü. 705'te (1305-1306) Arrân'ı, er-tesi yıl Sultâniye ve Tebriz'i dolaştıktan

İbnü'l-Fuvatî'nin *Telhîşü Mecma'i'l-âdâb* adlı eserinin IV. cildinin ilk iki sayfası (neşredenin girişi, s. 83, 87; Dimaşk 1962)

İbnü'l-Fuvatî'nin *Telhîşu Mecma'î'l-âdâb* adlı eserinin IV. cildinin son iki sayfası (neşredenin girişi, s. 83, 87; Dimaşk 1962)

sonra tekrar Bağdat'a döndü. Burada bazı vakıfların müşrifliğine tayin edildiyse de bir müddet sonra görevden alındı. Bunun üzerine tekrar seyahate çıktı ve bu seyahat sırasında iki ayrı seferde toplam üç yıl İlhanlı başşehri Sultâniye'de bulundu. Bağdat'a döndükten beş yıl sonra 3 veya 13 Muharrem 723'te (13 veya 23 Ocak 1323) vefat etti.

Aynı zamanda iyi bir hattat olduğu bilinen İbnü'l-Fuvatî çok süratli ve güzel yazı yazardı. Nasirüddîn-i Tûsî'nin isteği üzerine çeşitli astronomi kitaplarını ve İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Haridetü'l-kasr ve ceridetü'l-aşr*'i ile İbnü'l-Esrî'nin *el-Kâmil fi't-târîh*'i gibi birçok eseri istinsah etmiştir. Özellikle sülûs, nesih ve ta'likte mâhir idi. Müstansırıyye Kütüphanesi'nde müşriflik yaptığı dönemde meşhur hattat Yâkût el-Musta'sımî ile birlikte çalıştı. Çağdaşı çok sayıda bilgin kendisinin çeşitli ilimlere vâkıf, zeki, güzel ahlâklı ve mütevazî bir insan olduğunu belirtmiştir. Onun Arapça ve Farsça birçok şiir yazdığı da bilinmektedir. Hanbelî (bazılarına göre Şâfiî) olan İbnü'l-Fuvatî'nin Bağdat'ta Şiîler'in çoğunlukta bulunduğu bir mahallede oturması ve onlarla iyi münasebetler kurması sebebiyle birtakım kaynaklarda Şiî ve Mu'tezilî olduğu iddia edilmiştir. Sûfî tarzı yaşamasının ve ha-

yatının bir kısmını ribâtlarda geçirmesi-nin yanında geniş görüşlülüğü ve felsefeyle ilgilenmesi bazı müellifler tarafından hoş karşılanmamış ve dindarlığından şüphe edilmiştir (Zehebî, IV, 1494; İbn Hacer, II, 364). İyi derecede Farsça ve Moğolca bilen müellifin Arapça'sında ise gramer hataları görülmektedir. İbnü'l-Fuvatî, bilindiği kadarıyla daha ziyade tarih ve terâcim konularında çalışma yapmıştır. Döneminin en büyük kütüphanelerinde görev yapması sebebiyle pek çok kitabı inceleme imkânı bulan İbnü'l-Fuvatî, İslâm coğrafyasının doğu bölgelerinde artık ikinci plana düştüğü görülen Arapça tarih ve terâcim yazımının Irak'taki son temsilcilerindendir. Zira bu yıllardan sonra Arapça tarih literatürünün ekseni Mısır ve Suriye'ye kaymıştır.

Eserleri. İbnü'l-Fuvatî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Telhîşu Mecma'î'l-âdâb fi mu'cemi'l-elkâb* adını taşımaktadır. Eser, elli-elli beş cilt hacminde planlanan, ancak tamamlanamadığı veya temize çekilemediği belirtilen *Mecma'u'l-âdâb fi mu'cemi'l-esmâ' alâ mu'cemi'l-elkâb* (*Mecma'u'l-âdâb fi mu'cemi'l-elkâb*) adlı, lakaplara göre alfabetik sırayla düzenlenmiş mufassal biyografi kitabının muhtasarıdır. Bir kısmı müellifin çağdaşı ve tanıdığı olan VIII. (XIV.) yüzyılın başlarına

kadar yaşamış meşhur şahsiyetlerin kısa biyografilerini içerir; bazılarının ise sadece lakap ve isimleri zikredilmiştir. İlhanlı devri ilim ve kültür hayatı açısından büyük değer taşıyan eserdeki kişilerin arasında başka kitaplarda bulunmayan ve müslüman olmayan şahsiyetler de vardır. Alıntı yaptığı kaynakları veren müellif hocası İbnü's-Sâî, Kâzerûnî, İbnü'd-Dübey-sî, Nesevî ve Ebû Şâme el-Makdisî gibi müelliflerden de faydalanmıştır. 712-721 (1312-1321) yılları arasında yazıldığı ve altı cilt olduğu tahmin edilen eserin yalnız IV ve V. ciltleri günümüze ulaşmıştır. Bunlardan İzzeddin lakabıyla başlayan IV. cildin başı, Muvaffaküddin lakabıyla sona eren V. cildin sonu eksiktir ve IV. cilt dört kısım halinde Mustafa Cevâd (I-IV, Dimaşk 1962-1967), V. cilt ise Abdülkuddûs el-Kâsımî tarafından yayımlanmıştır (*Oriental College Magazine*, Suppl. 1939, XVI-XXIII [Lahor 1940-1947]).

Müellifin *Telhîşu Mecma'î'l-âdâb*'da ve diğer kaynaklarda adı geçen eserleri de şunlardır: *Dürerü'l-aşdâf fi ğureri'l-evşâf*, *Tezkiretü men kaşada'r-raşad*, *Zeylû Câmî'i'l-muhtaşar fi 'unvânî't-tevârih* ve *'uyûnî's-siyer*, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* (*Telkîhu'l-efhâm fi tenkîhi'l-evhâm*), *Târîh 'ale'l-havâdis*, *Nazmü'd-düreri'n-nâşi'a fi şu'arâ'i'l-mi'etî's-sâb'a*, *Kitâbü'n-Nesebi'l-müşeccer*, *Mu'cemü's-şüyûh*, *ed-Dürri'n-nazîm fi men tusemmâ bi-'Abdülkerîm*, *Bedâ'î'u't-tuhaf fi zikri men nüsibe mine'l-'ulemâ'i ile's-sanâ'i'i ve'l-hüref* (*Telhîşu Mecma'î'l-âdâb*, IV/1, neşredenin girişi, s. 53-68). Bazı kaynaklarda İbnü'l-Fuvatî'nin *el-Havâdisü'l-câmî'a ve't-tecâribü'n-nâfi'a fi'l-mi'etî's-sâb'a* adlı bir eseri daha zikredilmektedir (Zehebî, IV, 1493; İbn Receb, II, 375; *Keşfü'z-zunûn*, I, 279). Mustafa Cevâd bu adı taşıyan bir kitabı ona nisbet ederek yayımlamışsa da (Bağdad 1351/1932) daha sonra eserin muhtemelen Ebû'l-Abbâs Muhibbuddin Ahmed el-Alevî el-Kerhî'ye (ö. 721/1321) ait olabileceğini söylemiştir (*Telhîşu Mecma'î'l-âdâb*, IV/1, neşredenin girişi, s. 66; Mustafa Cevâd, XIV [1967], s. 77-84). 626-700 (1228-1301) tarihleri arasına dair ve yıllık tarzında yazılan bu eseri *Kitâbü'l-Havâdis* adıyla tekrar yayımlayan (Beyrut 1997) Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve İmâd Abdüsselâm Raûf da daha önce yanlışlıkla İbnü'l-Fuvatî'ye nisbet edildiğini, aslında VIII. (XIV.) yüzyılda yaşamış adı bilinmeyen başka bir müellife ait olduğunu belirtmişlerdir (neşredenin girişi, s. 10).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Fuṭatî, *Telhişu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962, neşredenin girişi, IV/1, s. 9-78; *Kitâbü'l-Havâdiş* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – İmâd Abdüsselâm Raûf), Beyrut 1997, neşredenin girişi, s. 7-10; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1493-1494; Kütübî, *Fevâtül-Vefeyât*, II, 319-320; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 106; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbi-le*, Kahire 1372/1952-53 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 374-376; İbn Hacer, *ed-Dürrerül-kâmine*, II, 364-365; *Keşfü'z-zunûn*, I, 279, 573, 693, 750; II, 1736; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 108-110; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 280; *Hediyetül-'ârifîn*, I, 566-577; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errihîn fi 'ahdi'l-Moğol ve'l-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 158-163; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1990, IV, 327-331; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 237-238; Mohammad Iqbal, "İbn al-Fuṭatî", *IC*, XI/4 (1937), s. 516-522; Mustafa Cevâd, "İbnü'l-Fuṭatî", *MMlir*, IX (1962), s. 43-164; XIV (1967), s. 77-84; F. Rosenthal, "İbn al-Fuṭatî", *EF²* (İng.), III, 769-770; Yûsuf Rahimlû, "İbn Fuṭatî", *DMBİ*, IV, 422-427; Charles Melville, "Ebn al-Fowatî", *Elr*, VIII, 25-26.

CENGİZ TOMAR

İBNÜ'L-GARÂBİLÎ

(bk. İBN KÂSİM el-GAZZÎ).

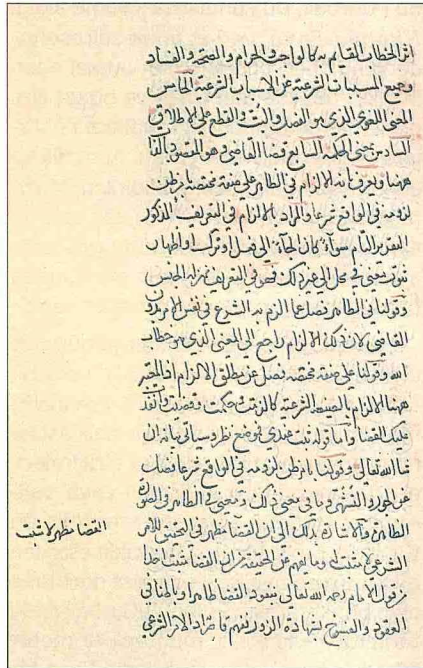
İBNÜ'L-GARS

(ابن الغرس)

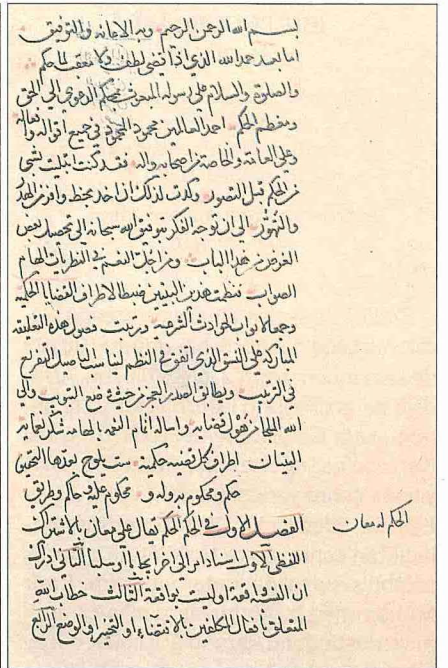
Ebû'l-Yüsr Bedrüddîn Muhammed
b. Muhammed b. Muhammed el-Kâhîrî
(ö. 894/1489)

Hanefî fakihi.

15 Muharrem 833'te (14 Ekim 1429) Kahire'de doğdu. Büyük dedesi Halîl'in lakabına nisbetle İbnü'l-Gars diye anılır. Şehâbeddin İbnü'l-Müsdî'den Kur'an okudu ve hıfzını tamamladı. İbnü'l-Hümâm ve öğrencisi Seyfeddin İbn Kutluboğa, İbnü'd-Deyrî, Ebû'l-Fazl el-Mağribî, Burhâneddin el-Hindî, Adudüddin es-Sayrâmî, Eminüddin el-Aksarâyî gibi âlimlerden Arapça, kelâm, fıkıh ve fıkıh usulü, belâgat, mantık dallarında öğrenim gördü. Birçok defa hacca giden İbnü'l-Gars'ın bu seyahatlerinde bir müddet Mekke'de ikamet ettiği ve 870'teki (1466) hacdan sonra burada kalıp öğrencilerine ders verdiği bilinmektedir. Birkaç defa Mısır Hane-fî başkadılığı için adı geçen İbnü'l-Gars, Başkadı İbnü'd-Deyrî ve onun ardından göreve gelen kadiya vekâlet etti. Kâfiye-cî'den sonra Türbetül-Eşrefiyye, Nüred-din İbnü'l-Münâvî'den sonra da el-Câmiu'z-Zeynî'nin meşihatlığına getirildi;

İbnü'l-Gars'ın *el-Fevâkihü'l-bedriyye fi'l-aḳziyyetü'l-hükmiyye* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 652/3)

ayrıca Kubbetü's-Sâlih'te ve el-Cemâliyyetü'l-Cedîde'de fıkıh dersleri verdi.

İbn Uht Medyen vasıtasıyla tarikata intisap eden İbnü'l-Gars tasavvuf ehlinin sözlerine ilgi duydu ve onları inceledi. Bundan dolayı Ebû'l-Hasan el-Bikâî'nin İbnü'l-Fâriz'ın "el-Kaşıdetü't-tâ'iyye"sinde ortaya koyduğu görüşlerine yönelttiği tenkitlere müstakil bir eserde cevap verdi. Sehâvî, Bikâî'nin İbnü'l-Gars'ı şairliği ve yazarlığı yönüyle tanıttıktan sonra onun Hallâc-ı Mansûr, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fâriz'a tâbi olan ve vahdet-i vücûd görüşünü savunanların ileri gelenlerinden olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Sehâvî ayrıca, üstün bir zekâyâ sahip olan İbnü'l-Gars'ın satranç oyununda çok maharetli olduğunu, bir bayram günü Mina'da dahi kendisini satranç oynarken gördüğünü söylemiştir. İbnü'l-Gars Rebîulâhîr 894'te (Mart 1489) Kahire'de vefat etti. Bazı kaynaklarda 932 (1526) olarak zikredilen tarih oğlu Ebû'l-Yümn Muhammed İbnü'l-Gars'ın ölüm yılıdır.

Eserleri. 1. *el-Fevâkihü'l-bedriyye fi'l-aḳziyyetü'l-hükmiyye* (Âdâbü'l-kuḳdât, *Risâle fi'l-kaḳdâ*). Muhammed Sâlih el-Cârim er-Reşîdî tarafından *el-Mecânî'z-zehriyye 'ale'l-Fevâkihü'l-bedriyye* adıyla

la şerhedilerek basılmıştır (Kahire 1326/1908). Kâtib Çelebi, yanlış olarak bu eserin 22 Cemâziyelevvel 949'da (3 Eylül 1542) tamamlandığını kaydetmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1293). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tef-tâzânî li'l-'Aḳ'idi'l-Nesefiyye* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 1305.1306; Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2290, Yenicami, nr. 743, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1165, Pertev Paşa, nr. 638; Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 336; İÜ Ktp., AY, nr. 2586). 3. *Risâle fi hük-mi'l-mâ'î'l-musta'mel* (yazmaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 310; *Suppl.*, II, 94). Kaynaklarda kendisine ayrıca *Risâle fi't-temânû* (*Risâle fi burhânî't-temânû*) adlı bir eser nisbet edilen İbnü'l-Gars'ın (Sehâvî, IX, 221; *Keşfü'z-zunûn*, I, 856) şiirleri de bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dau'ü'l-lâmi'*, IX, 220-221; İbn İyâs, *Bedâ'iu'z-zuhûr*, III, 263; Kâtib Çelebi, *Sül-temü'l-vüṣûl ilâ tabakâti'l-fühûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 227*; *Keşfü'z-zunûn*, I, 856; II, 1145, 1293; Serkis, *Mu'cem*, I, 197; II, 1668; Brockelmann, *GAL*, II, 310; *Suppl.*, II, 94, 424; *Hediyetül-'ârifîn*, II, 231; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 280-281; Kehhâle, *Mu'ce-mü'l-mü'ellifîn*, XI, 277, 301; Ahmet Özel, *Hane-fî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 105-106; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, II, 1090-1091.

KEMAL YILDIZ